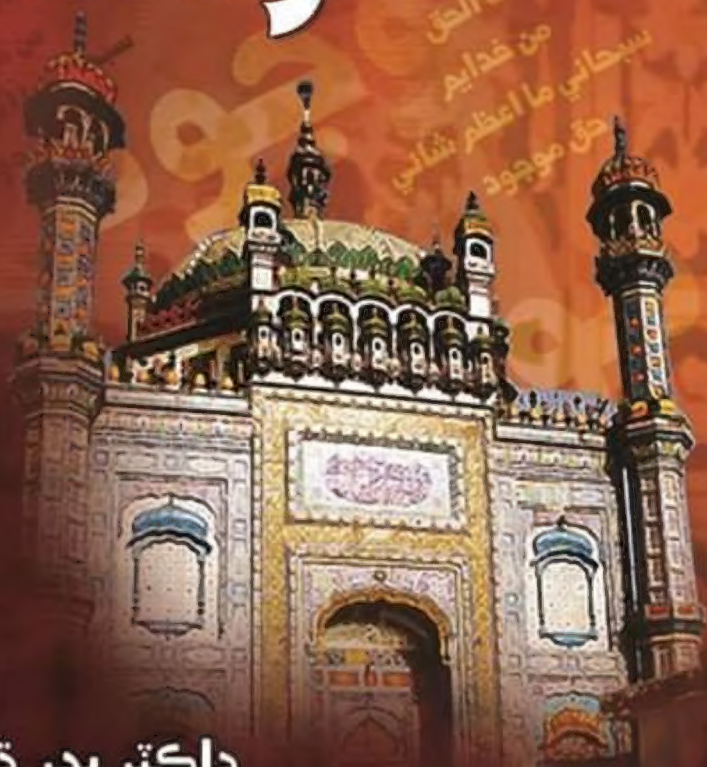

لغات سچل سر مست

ڊاڪٽر بدر ڌامراھو

روشنی

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ

لغاتِ سچل سرمست

(سچل سرمست جي ڪلام جي لغت)

ڊاڪٽر بدر ڌامراھو

روشنی پبليڪيشن

کنڊيارو

2017ع

ڪتاب جو نالو: لغاتِ سچل سرمست ﷺ

ليکڪ: ڊاڪٽر بدر ڌامراھو

ڇاپو پھريون: © روشني 2017ع

ڪمپوزنگ: حبيب قادر قريشي

روشنی ڪمپوزر اينڊ پرنٽرز، حيدر چوڪ، حيدرآباد.

ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، حيدرآباد

ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ.

قيمت: = 800 روپيا

LUGHAT-E- SACHAL SARMAST

(Dictionary of Sachal Jo Risalo)

by: Dr. Badar Dhamraho

Composed by: Habib Qadir Qureshi

Roshni Composers and Printers, Hyder Chowk, Hyderabad

Printed by: Fine Communication, Hyderabad Sindh

Published by: Roshni Publication, Kandiaro

First Edition © Roshni 2017

اسٽاڪسٽ

شاھ لعليف ڪتاب گھر، گاڏي کاتي، حيدرآباد

پٺاڻي ٻوڪ هائوس اوريئنٽ سينٽر حيدرآباد + حيدرآباد لا هائوس سامهين حبيب پبليڪيشن روڊ، حيدرآباد

شيريدان ٻڪ اسٽال پٽ شاھ + حيدري ڪتاب گھر، پٽ شاھ + ڪالنياڙا اسٽور، اردو بازار، ڪراچي

حسين هارم نيوڙايجنسي مين بس اسٽاپ، سجاوڻ + لال بخش نيوڙايجنسي، رٿو

راپيل ڪتاب گھر، لاڙڪاڻو + رهبر ٻڪ اسڪيم، رابع سينئر، لاڙڪاڻو

عبدالله ٻڪ ڏيپي لاڙڪاڻو + نيشنل ٻوڪ ڏيپي بندر روڊ، لاڙڪاڻو + نوراني ٻوڪ ڏيپي بندر روڊ، لاڙڪاڻو

سليمان برادرڻس نوابشاھ + اشرف ٻوڪ اسٽال مسجد روڊ نوابشاھ + واٽو ڪتاب گھر، سکر ٽن + گلشهر ڪتاب گھر، نوابشاھ

سڪندري ٻوڪ ڏيپي، ڪيرو + حافظ ڪتب خانو، ڪيرو + مهراڻ ٻڪ ڏيپي، ڪيرو + المهران ادبي ڪتاب گھر، سانگهڙ

ڪنگري ٻڪ شاھ، ميرپورخاص + شر ڪتاب گھر، ميرپورخاص + حلال ڪتاب گھر، ميرپورخاص

العزيز ڪتاب گھر، عمر ڪوٽ + ٿر ڪتاب گھر، عمر ڪوٽ

سليم نيوڙايجنسي، نيو بس اسٽاپ، دادو + جنيد ٻوڪ ڏيپي، دادو + مدني اسلامي ڪتب خانو، دادو

روڙاڻي ٻڪ سينئر، ميهڙ + مراد ٻڪ اسٽال، سيوهڻ

مرچو لال ٻوڪ ڏيپي، بدین + رحيم ٻوڪ ڏيپي، بدین + سوجهرو ڪتاب گھر، بدین

ٿر ڪتاب گھر، مٺي + ساگر ڪتاب گھر، مٺي

ڪتاب مرڪز، نريئر روڊ، سکر + عزيز ڪتاب گھر، پٿراج روڊ، سکر + مهراڻ ٻڪ سينئر، سکر

نيلسان ٻڪ ڏيپي، نير جي جاڙهي، سکر + الفتح نيوڙايجنسي، مهراڻ مرڪز، سکر + بخاري ڪتاب گھر، الغان مينٽر سکر

صديق حيدر ڪتاب گھر، شڪارپور + مولوي عبدالحي تاجران ڪتب، شڪارپور + سنڌ ڪتاب گھر، شڪارپور

تهديب نيوڙايجنسي، خيرپور ميرس + نيشنل ٻڪ اسٽال، پنج گلوچوڪ، خيرپور ميرس + خيرپور ٻڪ اسٽال، خيرپور ميرس

سڪندي ڪتاب گھر، پير جو ڳوٺ + لغاري ٻڪ ڏيپي، ٿري ميرواھ + مڪتبہ عزيزيہ، ڪهڙا + سچل ڪتاب گھر، درازا

سارنگ ڪتاب گھر، ڪنڊيارو + اناسمي لاٿري، اسپتال روڊ، ڪنڊيارو

ميمڻ ٻڪ ڏيپي، نوشهروفيروز + راشد ٻڪ ڏيپي، نوشهروفيروز

سچل سرمست جي شارح
ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌي
جي نالي

جنهن سچل سرمست جي ڪلام
جي حقيقي شرح ڪئي
۽ مون کي لغت نويسي جا گهٽ گهير ۽
لاها چاڙها سمجهايا.

— بدر ڌامراھو

فہرست

272	ر	7	پیش لفظ
296	ز	14	آ
301	س	26	ا
353	ش	69	ب
362	ص	86	پ
366	ض	93	پ
367	ط	101	ت
371	ظ	124	ت
372	ع	128	ث
384	غ	131	ث
388	ف	132	ث
397	قا	133	پ
403	ق	166	ج
412	گا	184	ج
452	ک	187	ج
457	گ	195	ج
468	گ	208	ج
474	گ	216	ح
477	ل	226	خ
500	م	236	د
545	ن	249	د
565	و	252	د
595	ھ	266	د
611	ی	268	د
		270	د

پيش لفظ

سچل سرمست سري جو سرموڙ شاعر ۽ اساسي شاعريءَ جي ميدان ۾ شاهه لطيف کان پوءِ وڏي ۾ وڏو شاعر آهي. فن توڙي فڪر جي لحاظ کان سندس شعر سنڌي ادب جي تاريخ ۾ بنيادي حيثيت رکي ٿو. سنڌي ادب ۾ سچل سرمست جي جيتري عظمت آهي، اوترو مٿس تحقيقي ڪم ناهي ٿيو، جيڪو تحقيقي ڪم ٿيو آهي، سو به اڻ هوند برابر آهي، ڇاڪاڻ ته انهيءَ ۾ کوڙ سارا فني ۽ فڪري جهول آهن. انهن معاملن تي ويچاريندي ۽ سچل سرمست جي ڪلام جي اهميت جي پيش نظر مٿس لکڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم.

هيءَ لغت، سچل سرمست جي ڪلام جي ٻوليءَ جي لغت آهي. منجهس سچل سرمست جي بيتن، ڪافين، گهڙولي ۽ سه حرفين ۾ آيل لفظن جي معنيٰ ڏيڻ سان گڏوگڏ تشريح ڪئي ويئي آهي، تنهن ڪري هن لغت کي سچل سرمست جي شعر جي تشريحي لغت چئي سگهجي ٿو.

سچل سرمست جي ٻولي، شاهه لطيف جي ٻوليءَ جيان اساسي نوعيت واري آهي ۽ سنڌي ادب جو تمام وڏو سرمايو آهي. هن کان اڳ غير سنجيده نموني سچل سرمست جي ٻوليءَ تي سطحي ڪم ٿيو آهي. هن سلسلي ۾ سڀ کان پهرين آغا صوفي ڪم ڪيو. هن پن حصن ۾ رسالو ڇپايو. هڪ حصي ۾ سچل سرمست جي سوانح حيات ڏنائين ته ٻئي حصي ۾ متن ۽ ان جي شرح ڪندي لغت ڏنائين. اها لغت هڪ ته فقط بيتن واري حصي تائين محدود هئي، ٻيو ته ان ۾ انيڪ غلطيون هيون، جيئن صفحي 480 تي شرح ڪندي لکيو اٿس:

لات ۽ منات: ٻه وڏا بت جيڪي محمود غزنويءَ سومناٿ ۾ ڀڳيا.

جڏهن ته لات ۽ منات ’اهي بت آهن، جيڪي ڪعبه الله ۾ رکيل هئا،‘

ساڳيءَ طرح صفحي 489 تي لکي ٿو.

”شاه بلاول به خدائي دم هنيو، جنهن تي ملن کيس گهاٽي ۾ پيڙائي ڇڏيو.“
جڏهن ته مخدوم بلاول، خدائيءَ جو دم ڪونه هنيو هو پر کيس وطن
پرستيءَ جي ڪري گهاٽي ۾ پيڙايو ويو.

انهيءَ کان سواءِ منجهس املا جون به لاتعداد غلطيون آهن، جيئن:
نصارو/ص/ بجاءِ/س/(نصارو) سان لکيل آهي.

آغا صوفي کان پوءِ، ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلي جو ڪتاب ”سچل
لغات“ ملي ٿو. ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلي، آغا صوفي جي ڪيل
غلطين کي سڌاريو آهي، جڏهن ته تقابلي مطالعو ڪجي ته معلوم ٿئي ٿو
ته سنديلي صاحب جي لغت جو ماخذ آغا صوفي وارو رسالو ئي رهيو
آهي. ٻنهي ۾ فرق اهو آهي ته، آغا صوفي سُر وار لغت ۽ تشريح ڏني آهي.
سنديلي صاحب انهيءَ کي لغت وارو روپ يعني الف-ب وار بڻايو آهي.
لفظن جي ذخيري جي حوالي سان تر جيترو فرق ڪونهي، ٻيو ته سنديلي
مرحوم جيڪي واڌو لفظ هن لغات ۾ ڏنا آهن يا شامل ڪيا آهن، تن مان
ڪن جو سچل سرمست جي رسالي ۾ استعمال ٿي ڪونه ٿو ملي. ٽيون
لغات ۾ ڪٿي به سچل سرمست جي حوالي طور يا مثال طور ڪو بيت،
ڪا سٽ ڪانه ڏني اٿس، البت ڪٿي ڪٿي وري شاه لطيف ۽ ڪن ٻين
ڪيترن ئي شاعرن جا مثال ڏنا اٿس. پر ڪٿي ڪٿي به سچل جو ڪو
بيت مثال طور ڪونه ڏنو اٿس، اها نه رڳو ڏڪاري پر ڏاڍي پواڻي ڳالهه آهي.
سچل لغات ۾ پڻ انيڪ اوڻايون آهن، جن مان ڪي اهم هن طرح آهن.

منجهس ڪوڙ سارن لفظن جون معنائون پنهنجي جاءِ تي درست آهن،
پر سچل سرمست جنهن معنيٰ ۽ مفهوم ۾ بيان ڪيا آهن، سي بيان ٿيل
ناهن، تنهن ڪري سچل لغات کي آڏو رکي سچل جي شعر جي معنيٰ
ڪجي ته مفهوم بدلجي ويندو. اهڙا ڪجهه مثال هن طرح آهن.
سنگ لفظ جي معنيٰ پٿر ڏنل آهي. هڪ بيت ۾ سنگ لفظ هن طرح
آيل آهي.

”مون نه نهارڻ نه ٿئي، سانول سارو سنگ“

(سر سئي)

هتي سنگ لفظ جي معنيٰ آهي: سات، سنگت، دوستي، يا راڻي.

ڪبير لفظ جي معنيٰ صفحي 138 تي هن طرح بيان ٿيل آهي
 ڪَٻِيَرُ: (ع. ڪبير) بزرگ، وڏو ڪبيرو وڏو گناهه
 سر مومل راڻي ۾ اهڙي بيت جي سٺ هن طرح آهي
 ڪيڏو ڪيو ڦهر جو اهو ڪم ”ڪبير“.

هن شعر ۾ ڪبير مان مراد راڻي مينڌري جو سَهرُو آهي.
 ڪيج: لفظ جي معنيٰ صفحي 148 تي هن طرح بيان ڪئي ويئي آهي.
 ڪيج: سن ڪشير = سُڪ + ايج پڇاڙي؟ خوشيون
 ڪيج لفظ بيت ۾ هن طرح آيل آهي:

ڪيا ڪنوڻن ”ڪيج“، اڄ ڏاڏائي ڏيهه ۾.
 (سرمائي)

هتي استعمال ٿيل ”ڪيج“ لفظ ڪجڻ مصدر مان نڪتل آهي. ان جي
 معنيٰ آهي: چمڪاڻ. هنئن به ڪنوڻيون چمڪاڻ ڪنديون آهن، نه
 ڪي خوشيون ڪنديون آهن.

ڳاني لفظ جي معنيٰ صفحي 153 تي هن طرح ڏنل آهي.
 ڳاني: (سن. گَنَڌَ) هار ڳهڻو زيور. هيءُ لفظ جنهن بيت ۾ آيل آهي سو
 بيت ۾ هن طرح آهي:

”روزاڻل ڪئون ابد تائين، آهه ڳچيءَ منجهه ”ڳاني“.

هتي ڳاني جي معنيٰ هاڙيا ڳهڻو نه پر ڳڻ يا طوق ٿيندي

”سچل لغات“ جو محور ۽ مرڪز لفظن جو روپ ۽ مول آهي، تنهن
 ڪري سچل جي شعر جي لغت بجاءِ ويتپتي بڻجي ويئي آهي. ويتپتي
 ڏيندي ڪيتريون ئي غلطيون ڪيون اٿس. اهڙا ڪجهه مثال هن طرح
 آهن: صفحي 56 تي پوساگر جي معنيٰ هن طرح ڏني اٿس.
 پوساگر (سن پِيَه = پِيَو، خوف + ساگر = سمنڊ) خوفناڪ سمنڊ، سنسار
 روپي ساگر يعني هي جهان.

پِيَو سنسڪرت ”پيه“ جي بگڙيل صورت نه آهي. اهو سنسڪرت
 ۾ ”پيو“ لفظ آهي. ۽ سنسڪرت ۾ ان جي معنيٰ ”سنسار“ يعني ”هي
 جهان“ آهي. ان جي لفظي معنيٰ: ”هي جهان جيڪو سمنڊ جيان“ آهي.

صفحہ 32 تي اجهاڳ لفظ جي معنيٰ هن طرح ڏني اٿس.
 آجهاڳ: (سن آکاڌ، آ = نه + گڏ = ترو جاءِ) بي حساب، بي شمار، اُڪت،
 آٿاھ.

جڏهن ته جهاڳ لفظ جهاڳڻ فعل مان ٺهيل آهي ۽ ”ا“ لفظي مهاڙ
 سائس ملايل آهي.

ساڳيءَ طرح ويڇ لفظ جي معنيٰ طبيب، حڪيم ۽ سنسڪرت جي
 وڏيه مان بگڙيل ڏيکاريو اٿس. جڏهن ته اهو ”ويڌڪ“ مان نڪتو آهي.
 ساڳيءَ طرح هرناڪش (ص 191) جي تشريح هن طرح ڪئي
 اٿس:

هرناڪش: (سن، هرينه، ڪشب، هرنيه = سون + ڪشپ = ڪپڙو)
 مهاراجا هرناڪشب، جو پهريائين چڱو هو، پر پوءِ راجائڻي نشي جي
 انڌ ۾ رعيت تي طرحين طرحين ظلم ڪرڻ لڳو. حڪم ڪيائين
 ته، سندس بندوق کي ڪڍي وڃي، انهيءَ تي پر هلاڌ سائس لڙيو ۽ کيس
 ناس ڪيائين.

حقيقت ۾ هرناڪش نه پر اهو هرثياڪش جي بگڙيل صورت آهي.
 هرثياڪش ۽ هرثيه ڪشپ ۽ جاڙا پائڻ هئا.

هنن مثالن جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو ته اها لغت ان پوري ۽ اڌوري
 آهي. آغا صوفي جي مرتب ڪيل ۽ رسالي ۾ شامل شرح ڊاڪٽر عبدالڪريم
 سنديلي جي لغت ۾ تمام گهڻي يڪسانيت آهي. چوڻ جو مطلب اهو آهي ته
 لفظن جو جيڪو ڪو يا جيترو ذخيره آغا صوفي آندو آهي، اوترو ئي سچل لغات ۾
 آهي. مان ته ائين چوندس، ٻئي ساڳي ڳالهه آهن فرق ايترو آهي ته آغا صوفي
 سُرور معنيٰ ڏني آهي، سنديلي صاحب ان کي الف-ب وار بنايو آهي.

لغت جي حوالي سان ٽيون نالو ”نمائو فقير“ آهي، جنهن جو
 هندستان مان ”سچل جو ڪلام عرف عاشقي الهام“ نالي سان سچل
 سرمست جو رسالو ڇپيو. ان جو ٻيو ايڊيشن سنڌ ۾ سچل ڇپيو، شاھ
 عبداللطيف يونيورسٽي خيرپور طرفان ڇپيو. هن رسالي جي آخر ۾ لغت
 ڏنل آهي. انهي لغت ۽ آغا صوفي واري ڏنل لغت ۾ ڀڄڻ يڪسانيت آهي،
 يعني نمائو فقير جو به ماخذ آغا صوفي وارو رسالو آهي يا وري آغا صوفي
 وارو ڪم نمائو فقير جو ڪيل آهي، ڇاڪاڻ ته ٻنهي جي تحرير ۾ تر
 جيترو به فرق ڪونهي. ٻيو ته آغا صوفي جي رسالي ۾ جيڪي معنيٰ بيان

ڪئي وئي آهي تنهن جو لهجو وانگو ۽ زالائو آهي. نه ڪي مسلمانڪو ۽ مڙدائو. (والله اعلم)

لغات مرتب ڪرڻ وقت منهنجي استعمال ۾ چار نسخا رهيا آهن. اهي آهن:
هڪ مرزا علي قلي بيگ وارو ڇاپو ٻيو آغا صوفي وارو ڇاپو. ٽيون عثمان علي انصاري وارو ڇاپو ۽ چوٿون رشيد لاشاري وارو ڇاپو.

مرزا علي قلي بيگ وارو ڇاپو هڪ ته ناياب هو ٻيو ته ڪتابت ٿيل ۽ لتو ۾ ڇپيل، جنهن جي ڪري ان جي ڪتابت ڏکيري هئي، تنهن هوندي به حوالي طور ان کي ڪنيم. آغا صوفي وارو نسخو ان پورو هو ساڳيءَ طرح عثمان علي انصاري توڙي رشيد لاشاري وارا نسخا به ان پورا ۽ ٻيو پڙهڻي ۾ منجهن وڏا تضاد هئا، پر جيئن ته عثمان علي انصاري وارو نسخو مارڪيٽ ۾ موجود هو تنهن ڪري اوليت ان کي ڏيئي پئي، منهنجي تحقيقي ڪم دوران مرزا علي قلي بيگ وارو نسخو ثقافت کاتي ڇاپي پڌرو ڪيو. منجهس صحيح طور ڊاڪٽر نواز علي "شوق" جو نالو شامل آهي. توڙي جو هي ڇاپو انتهائي ناقص آهي، پر جيئن ته منجهس ڪافين جو وڏو ذخيرهو آهي، تنهن ڪري حوالي طور ان کي ڪنيو اٿم.

هڪ نسخو (سچل جو ڪلام - سنڌي ڪافيون ۽ بيت) روشني پبليڪيشن طرفان ڇپيو آهي. منجهس ڪافين جو چڱو ذخيرهو آهي پر منجهس پروف جون ايتريون ته غلطيون آهن جو پڙهڻ جي قابل ئي نه آهي نه وري ڀروسو جوڳو آهي. سنواريندڙ طور گل محمد ٽنڀو جو نالو آهي، ليڪڪ جو نالو منجهس ڪونهي، پر هي نمائني فقير واري نسخي جو نقل آهي ۽ ڪٿي ڪٿي منجهس هٿرادو بيت ٽنڀيا ويا آهن.

ڪٿي ڪٿي ڏنگين ۾ حوالي طور 'روشني' پوءِ صفحو ڏنوا اٿم. ان مان مراد روشني پبليڪيشن وارو نسخو سمجهڻ گهرجي. جيئن ته عثمان علي انصاري وارو ڇاپو منهنجو بنيادي ماخذ رهيو آهي، تنهن ڪري سندس روايت کي ڏهرائيندي ساڳيا عنوان حوالي ۾ برقرار رکيا اٿم. جيئن سسئي، نوري، مارئي، مومل، روجهن بابت، سارنگ، هير رانجهو جوڳ، مالڪوس.

جڏهن ته اهي سسئي پنهنون، نوري جام تماچي، عمر مارئي، هڻڻ گهربا هئا، جيئن هير رانجهو عنوان رکيو اٿس. روايت کي ڏهرائيندي ڪيس فقط هير لکڻ گهربو هو.

ٻي جيڪا اهم ڳالهه آهي ”مرغ نامو“ کي مالڪوس عنوان ڏنو آهي. جيڪو پڻ روايت جي خلاف آهي پر مجبوريءَ سبب برقرار رکڻو پيو آهي. مٿين جائزي کان پوءِ ضرورت کي نظر ۾ رکندي هن لغت ۾ اهڙين ڳالهين جو لحاظ رکندي ڪوشش ڪئي ويئي آهي ته لفظ جي درست ۽ نثر سان گڏوگڏ تشريح ڪئي وڃي، جيئن پڙهندڙن کي سچل جي شعر جو مفهوم سمجهڻ ۾ سهنجائي ٿئي.

جيئن ته شاھد لطيف جيان سچل سرمست جي ٻولي به اصطلاحي ٻولي آهي، تنهن ڪري اصطلاحي مفهوم کي اهميت ڏني ويئي آهي ۽ گرامر جو لحاظ رکيو ويو آهي.

هن تحقيق دوران ڪوڙ ساريون ڏکيائون ۽ مونجهارا پيش ايندا رهيا آهن. هڪ ته اسان وٽ عام ۽ مقبول عثمان علي انصاري جو مرتب ڪيل رسالو آهي، جيڪو ان پورو آهي. هن رسالي ۾ به ڪجهه روايتون انوکيون آهن، جيڪي چاهيندي به مٿاڻي نه ٿيون سگهجن. جيئن سنڌي ادب جي تاريخ ۾ روايت رهي آهي ته، اڪثر سر سورمين ۽ سورمن جي گڏيل نالن سان ٿين ٿا، جيئن عمر مارئي، سسئي پنهنون، ليلا چنيسر، سُھڻي ميهار، نوري ڄام تماچي، مومل راڻو پر روايت جي ابتڙ هن رسالي ۾ فقط سورمين جا نالا عنوان ۾ ڏنا ويا آهن. جهڙوڪ: سسئي، نوري مارئي وغيره. حوالي ڏيڻ وقت چاهيندي به سورمين ۽ سورمن جا گڏ نالا عنوان طور ڏئي نه سگهيس. وري هير واري سُر ۾ ساڳي اصلي روايت قائم رکندي ”هير رانجهو“ عنوان رکيو آهي. مالڪوس سُر آهي. هن سر سان جيڪو شعر آهي تنهن جو اصل موضوع ”مرغ نامو“ آهي. چاهيندي به ان کي ”مرغ نامو“ عنوان نه ڏنم، ”مالڪوس“ برقرار رکڻو پيو.

باقي شعر لاءِ وري مرزا علي قلي بيگ جو رسالو حوالي طور استعمال ڪرڻو پيو. ويجهڙ ۾ اهو نسخو ثقافت ۽ سياحت کاتي ڇپايو آهي. منجهس تصحيح طور ڊاڪٽر نواز علي شوق جو نالو آهي. رسالو پڙهڻ کان پوءِ ته اصل وايون ورتيون ٿي ويون. نيٺ پنهنجي استاد ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌيءَ جي لائبريري مان اصل نسخو ملي ويو. جنهن وسيلي سچل سرمست جي شعر جي اصل پڙهڻي جو مطالعو ڪيم ۽ ڄاڻ ٿي. ثقافت ۽ سياحت کاتي وارو ڇپايل نسخو بنهه ناقص آهي. منجهس انيڪ

اوثايون آهن. ڪمپوزنگ جون غلطيون، املا جون غلطيون، پروف جون غلطيون، تصحيح جون غلطيون. مطلب ته هر طرح غير معياري نسخو آهي. تنهن هوندي به حوالا انهي نسخي جا ڏيڻا پيا، ڇاڪاڻ ته مارڪيٽ ۾ اهڙي رسالو موجود آهي. پر مون املا کي به ڏرسٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، پر پروف به سڌارڻ جي به ڪوشش ڪئي اٿم.

ٽين مجبوري اها رهي ته ڪن هنڌن تي روشني پبليڪيشن طرفان 2005ع ۾ ڇپايل ”سچل جو ڪلام“ (سنڌي ڪافين ۽ بيت) جو حوالو ڏيڻو پيو.

سچل سرمست جي فڪر کي سمجهڻ لاءِ لفظن جو پس منظر ۽ انهن جي تشريح بيان ڪئي ويئي آهي، جن لفظن يا حرفن جي تشريح ڪئي ويئي آهي. تن لاءِ سچل سرمست جي شعر مان مثال پڻ ڏنا ويا آهن ۽ شعر جي هيٺان ڏنگين ۾ سُر جو حوالو ڏنو ويو آهي. حوالو ٻن نمونن جو رکيو ويو آهي. هڪ ۾ سُر ڏنو ويو آهي ۽ ٻئي ۾ نمبر ڏنو ويو آهي. جنهن حوالي ۾ سُر ڏنل آهي ته. اهو بيت سمجهڻ گهرجي. ان لاءِ عثمان علي انصاري وارو ڇاپو ڏسڻ گهرجي ۽ جنهن ۾ نمبر ڏنل آهي ته اها ڪافي جي ست آهي. ڪافيءَ جي نمبر جي صورت ۾ اها ڪافي مرزا علي قلي بيگ واري رسالي جو حوالو آهي. مرزا علي قلي بيگ واري رسالي کي ماخذ انهيءَ ڪري بڻايو ويو آهي، ڇاڪاڻ ته اهو واحد رسالو آهي، جيڪو هڪ ته اوائل آهي، ٻيو ته، منجهس ڪافين جو تعداد مٿڙي رسالن جي ڀيٽ ۾ سرس آهي. ٽيون ته هن وقت ڪتاب مارڪيٽ ۾ موجود آهي.

هن لغت کي تحقيقي نوعيت جو بنائڻ جي هر ممڪن ڪوشش ڪئي اٿم. تنهن هوندي به انسان آهيان غلطي ٿي سگهي ٿي. جيڪڏهن ڪٿي ڪا سهو نظر اچي ته عفو جي عنايت سان درگزر ڪرڻ فرمائيندا. ٻيو ته هي پهرين ڪوشش آهي. اميد اٿم ته هيءُ لغت ”سچل شناسي“ جو بنيادي ڍانچو ثابت ٿيندي ۽ سچل سرمست تي تحقيق جا نوان رند ۽ رستا کوليندي.

پروفن پڙهڻ ۾ ساجد چانڊيي مدد ڪئي. ان لاءِ سندس ٿورائڻو آهيان لغت جي ڪمپوزنگ جي حوالي سان ڪتاب کي سهڻي کان سهڻو بنائڻ ۾ پيءُ حبيب قادر قريشيءَ ڏينهن رات محنت ڪئي جنهن لاءِ سندس ٿورائڻو آهيان.

خادم العلم

ڊاڪٽر بدر ڌامراهو

“آ”

آب:

آب حیات: امرت. اهو پاڻي جنهن جي پيئڻ سان ماڻهو ڪڏهن به مري نٿو.
 آهر ٿي وڃي ٿو. حضرت خضر عليه السلام اهو پاڻي پيئو جنهن جي
 ڪري اڄ ڏينهن تائين زندهه چيو وڃي ٿو.
 آڀڻ: (مصدر) پڄاڻڻ، پُساڻڻ، آلو ڪرڻ.
 آڀيندي: (مصدر: آڀڻ) پُسايندي، آلو ڪندي.

آپي کي ”آڀيندي“. لڏئون سنڌڙيءَ سار
 (سر سارنگ)

آتاري:

ڏتاريه ربيبي پٺلائي، پرمائي.

ماري آمه ويا ”آتاري“.
 (مسي-جهولڻو)

آتش:

آڳ، باهه، جيترو سوزش، چرڪو.

عشق تا ”آتش“ جهڙو لالڻ وڃي لايون.
 (481)

آتن:

عورتن جي گڏجي ويهي سٺ ڪٽڻ جي جاءِ. وصال جو هنڌ.
 وصال جي منزل.

ساري ”آتن“ سان انهيءَ ڪهڙي ڏس ڪئي.
 (مالڪوس)

”آتن“ واريون اُتھين، لوڻياڻيون سان لات.
 (مالڪوس)

”آٿڻ“ واريون آٿيون، ٿيون ”آٿڻ“ آڃارين.

(سر سٺي)

آپ: پاڻ، خود

پيو ڪو جائز محض گناهه هر ڪنهن صورت ”آپ“ الله

(764)

آڃائي: آزادي رهائي، چوٽڪارو، موڪ

ظلم جي جائين سڻ سچل ري الله ڪندم ”آڃائي“

ڪي ربا ملڪ مليو. مون ڪري ”آڃائي“.

(سر مارئي)

مليران محضر، ايندم ”آڃائي“ جا.

(سر مارئي)

آڃڙ وار: ٻڪرار، ڦٽار، پنهور، مارئي جا اباڻا.

اُهي ”آڃڙ وار“ مان ملائي مون ڏٺي

(سر مارئي)

آڃڙي: ٻڪرار پنهور، پنهور

جي لويون ڏيکي لوءِ، ڪڏهن ايندا ها ”آڃڙي“.

(سر مارئي)

آجي: آزاد

عين کان ”آجي“ ٿيان، ڪوچي ٿي نه ڪاڪ

(مومل)

آڇپا: (واحد، آڇپو = لاڳاپو) لاڳاپا، تعلقات، اشارا، ملامتون.

”آڇپا“ اول آه، پوءِ ٽڪٽ جو پندرو.

(وحدت)

آڇڻ: (مصدر: آڇڻ) پيشڪش ڪن.

چانور ڇا چور مان، ”آڇڻ“ ٿي نوان

(939)

آخوند: ديني تعليم ڏيندڙ معلم، استاد

"آخوند" ڏسين اوچتي، ڇپيلن ڇلا.

(مري پوري)

آدم: پهريون انسان، جنهن کان بشر جي جنس وڌي ويجهي. الله تعاليٰ کيس زمين تي پنهنجو خليفو بنايو ۽ فرشتن کي سندس سجدو ڪرڻ جو حڪم فرمايو. کيس شين جي نالن جو علم عطا ٿيل هو. منع ٿيل ميوو کائڻ جي ڪري کيس (سندس زال حوا سميت) زمين تي اڇلايو ويو.

"آدم"، شيث ۽ يعقوب، يونس، نالو نينهن سڏايم.

(343)

آدمي: (صفت) انسان، آدم ڄائو ماڻهو

جي مڃڻ ٿا "آدمي"، سي نه مڃان مان.

(وحدت)

آديس: سياسي فقيرن جي سلام جو هڪ طريقو، جنهن ۾ هٿ جوڙي سلام ڪندا آهن.

آديسي: الله لوڪ فقير، سادو درويش.

"آديسي" عدم ٿيا، نالي اندر نات جي.

(پورب)

آڌر/آڌار: وسيلو، ٿيڪ، سهارو، آسرو، پروسو، آجھو، پناهه، ڏي، محبوب، پرڄڻهو.

صاحب دلاور گنج آن، "آڌر" ڏيو جو ٿورڻان.

(165)

"آڌر" ٿي ارواح کي، منهنجو جيئڙو ڇيو.

(987)

اهو مون آهي، "آڌر" ٿي ارواح کي.

(مرغ نامو)

آڌوت: سنڀاسي فقير.

آهن آڪيچار انتر مک "آڌوت".

(جوڳ)

آڌوتي: هندو فقير، سنڀاسي فقير، جوڳي فقير، اهي فقير، جن جو جسم

سدائين مٽي ھاڻو هوندو آهي. جبلن جي غارن ۾ رهندا آهن.

چلا ڪيندا آهن ۽ دنيا کي تياڳي ڇڏيندا آهن.

آڌوتي لفظ جي لغوي معنيٰ آهي: ميرو گدلو آڻ ڌوتل، تارڪ.

آهي نام انهن "آڌوتن" جو.

(سر جوڳ)

پورب ڇڏي پوءِ، "آڌوتي" آڳي ٿيا.

(سر پورب)

آهي آڌيءَ "آڌوتي"، نانگا ويٽم نڪري.

(سر پورب)

آڌوتن: (آڌوتيءَ جو جمع) سنڀاسين، جوڳين، وير اڳين، فقيرن.

آيل "آڌوتن" جو آهي گنگا ۾ گذران.

(سر جوڳ)

آهي نام مشر، انهن "آڌوتن" جو.

(سر جوڳ)

آڌيءَ: اڌرات جو.

آهي "آڌيءَ" آڌوتي، نانگا ويٽم نڪري

(سر پورب)

آڌين: (صفت) محتاج، ويچارو بيوس

آڌا (۱): سامهان اڳيان

ڊڄيو ڪنهن جس جهوپڙا، "آڌا" ڪين آڌن.

(وحدت نامو)

آڌا (2): (آڌو جو جمع) ڏڏا، ڏنگا، آڏاوا، پاسيرا.

جان جڏو دل سڀوئي، "آڌا" ٿيم آڌاڻا.

آڌاڻا: (آڌاڻي جو جمع) ڪپڙي اٺڻ جون ڪلون.

جان، جڏو دل سڀوئي، آڌا ٿيم "آڌاڻا".

(660)

آڙ: پاڻيءَ جي تڪي سير، پاڻيءَ جو تڪو وهڪرو. چاهه، پيار، انگل.

پوڙيم سڀ ارادا، آندم هڪ ارادي "آڙ".

(212)

آڙ: نخر و لاڏ.

ريءَ اباڻن "آڙ"، هاڻي عمر! ڪنڊيس ڪن سان.

(سرماني)

آڙا: ڏندا.

پاروني هڪڙي چڪريون پيئي، "آڙا" انهن جا آهن اهي ئي.

(848)

آڙاڻيا: (واحد، آڙاڻيو) اماڻيون، چوڇڙيون، باهه جا پيڙ.

جڏهن عشق "آڙاڻيا" ڏنا، ٿيون خود خدا جون خواستار

(409)

جن عشق "آڙاڻيو" ڏنو سي مرد پيا ماتا مڙ.

(162)

ڪڏهن ڏئي ڪين ڪي، اهو "آڙاڻيو" آرام.

(49)

آڙي: پنهل جي پيءُ جو لقب، مانوارو، عزت ڀريو هوت قبيلي جي

سردار جو لقب.

آءُ اڳي منهنجي "آڙي"، توکي صاحب ساريان ٿي.

(480)

آريائي: آري ڄام جو اولاد.

ميان مشتاقن جون، سَھ ”آريائي“ آريون.

(440)

آريون: (آر جو جمع) انگل، ناز نخرا.

سڄل سَھندا سَپرين، عاجز جون ”آريون“.

(1308)

ڪيئن ڪٿي تن جون، ٿو تماچي ”آريون“.

(نوري ڄام تماچي)

”آريون“ آبائي زي ٻيا تان ڪُندم ڪير.

(سر مارئي)

آڙانگا: (آڙانگا) ڏکيا، مشڪل، اهنجو.

آٿي تن ۾ ”آڙانگا“ ارڙا.

(سئي-جپوٿو)

آڙاھ: باھ جو مڇ، ڪورو تمام وڏو اٿاھ، اونهو پاڻي، اوڙاھ.

وحدت جي ”آڙاھ“ ۾ يار جن جسم جلايو.

(176)

آڙو: حضرت ابراهيم ؑ جي چاچي جو نالو جيڪو بت پرست ۽

بت تراش هو، بت تراش.

آسا: آشا، آس، اُميد، آسرو هڪ راڻي، جيڪا آسرو ويلي آلاپي

ويندي آهي.

آستان: مڪان، جاءِ، ڌام، درگاه، اوليائن جو مقبرو.

دل چَين سان چَمين، پير مغان جو ”آستان“.

(409)

آسَر: آسرو، آشا، آس، اُميد.

مون هن ماڻيءَ کي، ”آسَر“ سندو آھ.

(454)

هوت ڪرين ٿو ههڙيون. "آسرو" هڏن لاهيان
(775)

آسرو: سهارو ٿيڪو ڏي.

آٿر تون هي تون، ٻئي جو ناهم "آسرو".
(مالڪوس)

آسروند: اميدوار آسائو سڪندڙ.

اڱڻ "آسروند" جي، آئيندن الله
(423)

آءُ اڱڻ "آسروند" جي، سچل ڪي ڪين سڪاءُ
(449)

آسمان: آڪاس، آپ، نلڪ

آٿر، اوڀر، اولهه، ڏکڻ ستر زمين ڇا آهو "آسمان".
(1174)

آسڻ: جاءِ، هنڌ، ماڳ، ٽڪاڻو.

پنهنون! ڏسي پاڻ ڏي "آسن" منجي آءُ.
(سرسي)

آسيس: دعا

ميڙئون شفقت جي ڏئي، انهن کي "آسيس".
(نوري)

آشفتو: حيران، پريشان، مفتون، پاڳل.

آشنا: دوست، يار، واقف.

آغوش: هنج، پاڪر، پڪڙ.

آفات / آفاتان: آفت جو جمع، آفتون، مصيبتون، بلائون.

عالم ليکي روزي رکندي، نت ڪاوڻ ديان "آفاتان".

آيتاب: سج.

آڌا (2): (آڌو جو جمع) ڏڏا، ڏنگا، آڏاوا، پاسيرا.

جان جتو دل سڀوئي، "آڌا" ٿيم آڌاڻا.

آڌاڻا: (آڌاڻي جو جمع) ڪپڙي اٺن جون ڪلون.

جان، جتو دل سڀوئي، آڌا ٿيم "آڌاڻا".

(660)

آڙ: پاڻيءَ جي تڪي سير، پاڻيءَ جو تڪو وهڪرو. چاهه، پيار، انگل.

پوڙيم سڀ ارادا، آندم هڪ ارادي "آڙ".

(212)

آڙ: نخلو لاڏ.

ريءَ اباڻن "آڙ"، هاڻي عمر! ڪنڊيس ڪن سان.

(سرماني)

آڙا: ڏندا.

پاروني هڪڙي چڪريون پيئي، "آڙا" انهن جا آهن اهي ئي.

(848)

آرانيا: (واحد، آرانيو) اُماڙيون، چوچڙيون، باهه جا پيڙ.

جڏهن عشق "آرانيا" ڏٺا، ٿيون خود خدا جون خواستان

(409)

جن عشق "آرانيو" ڏٺو سي مرد پيا ماتامر.

(162)

ڪڏهن ڏٺي ڪين ڪي، اهو "آرانيو" آرام.

(49)

آري: پنهل جي پيءُ جو لقب، مانوارو، عزت ڀريو هوت قبيلي جي

سردار جو لقب.

آءُ اڳي منهنجي "آري"، توکي صاحب ساريان ٿي.

(480)

هوت ڪرين ٿو ههڙيون. "آسرو" هڏن لاهيان
(775)

آسرو: سهارو ٿيڪو ڏي.

آٿر تون هي تون، ٻئي جو ناهم "آسرو".
(مالڪوس)

آسروند: اميدوار آسائو سڪندڙ.

اڱڻ "آسروند" جي، آئيندن الله
(423)

آءُ اڱڻ "آسروند" جي، سچل ڪي ڪين سڪاءُ
(449)

آسمان: آڪاس، آپ، نلڪ

آٿر، اوڀر، اولهه، ڏکڻ ستر زمين ڇا آهو "آسمان".
(1174)

آسڻ: جاءِ، هنڌ، ماڳ، ٽڪاڻو.

پنهنون! ڏسي پاڻ ڏي "آسن" منجي آءُ.
(سرسئي)

آسيس: دعا

ميڙئون شفقت جي ڏئي، انهن کي "آسيس".
(نوري)

آشفتو: حيران، پريشان، مفتون، پاڳل.

آشنا: دوست، يار، واقف.

آغوش: هنج، پاڪر، پڪڙ.

آفات / آفاتان: آفت جو جمع، آفتون، مصيبتون، بلائون.

عالم ليکي روزي رکندي، نت ڪاوڻ ديان "آفاتان".

آيتاب: سج.

آه ”آفتاب“ آبر ۾ پر لائق ڪين لهن.
(وحدت نامو)

آقا: آغا، ڌڻي، مالڪ، آفيسر، جناب.

”آقا“ آهي هيءُ ادا، آهي ڪونه پيو.
(718)

آڪر: مڪڻ جو اهو ناڪاره حصو، جيڪو رجائو کان پوءِ گيٽ مان
الڳ ٿئي. رجيل مڪڻ جو ويڙ يا گجھي.

مڪڻ ”آڪر“ هيڪڙو سوئي کير سڀيان.
(1299)

آڪيو: چيو، ٻولايو.

واحد وحي موڪليو احمد ”آڪيو“ ائين.

آگ: باهه، آتش، چيرو.

عاشق مٿئون ”آگ“ جي اولارا اڏين.
(وحدت نامو)

آگاد: خبر، ڄاڻ، ساڃاهه، سڃاڻپ، پڇاڻ، واقفيت.

ناهي پڇائي پنڌ جي، آءُ لهج ”آگاهه“.
(11)

آگاهي: خبر، سڌ، ڄاڻ، علم.

ڏيڻه انهي جي ساٿي، تنهن سگهڙي آءُ لهي ”آگاهي“.
(365)

آگم: مينهن وسڻ کان پهرين واري اها ڪينيت، جنهن ۾ گهٽ گرمي
۽ ڪڪر اُٿي هلن ٿا. مينهن جو مانڊاڻ، مينهن وسڻ جا آثار،
جُهر، بادل.

پسڻ ڪارڙ پرينءَ جي، ڪيا ”آگم“ اڪرين.
(576)

ان جي آڱين "آڱم" سٿيا. بوندان بس نه ڪن.
(وحدت نامو)

آڱه: خير، ڄاڻ، سٺ.

"آڱه" لهج ان جي تا. توڙي تڻ آه وصال.
(1314)

آڱي: آغا، آقا، ڌڻي، الله تعاليٰ.

"آڱي" آڱهايو سڄو جو سوال ڪيو.
(مارئي)

آڱ: آڱ. باه.

اندر "آڱ" عشق جي. ويو ٻارو ڇو ٻاري
(مئي)

آڱاهون: آڱيرو آڱتي، آڱيان

ڏسي حال حقير جو، اچن مان "آڱاهون".
(1097)

آمين: شال ايئن ٿئي. شال خدا ايئن ڪري

عشق لڳي ڪر "آمين". نامنجه ڪنر نامنجه دين.
(03)

آنديون: واحد. آندي = ڪٿي آيو ڪٿي آيو.

سي عالي درجي "آنديون"، سمي جي پي سڀاڳه
(نوري)

آندي: اوندو. جهڪ. ڏور ڳاڙ ٿيز هوا، اونداهي ڪندڙ طوفان.

اول "آندي" آئي. پويان ٿي برسات.
(مارنگ)

آند: ڪوھ جي پاسي ۾ ٺهيل پاڻيءَ جو حوض، جنهن مان چوپايو مال
پاڻي پيئي، تلاء.

اٿيا آڇن آب لئي، مٿي "آنه" آهي.
(مارئي)

آهنجی: اوهان جي، توهان جي.

ايندي پئيءَ "آهنجی" جيئي تيئي حال.
(سئي)

آنءِ: آهين.

آءِ تنهنجڙي آهين، تون منهنجڙو "آنءِ".
(مومل)

آڻ: "آڻ" مصدر مان امر۔ ڪٿي اچ، وٺي اچ، حاصل ڪر، اطاعت،
تابعداري، حڪم، هار، شڪست.

خَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَهَوَّ عَيْنَهَا اهو "آڻ" عمل.
(حقيقت)

آڻج: تون آڻ.

غير نه "آڻج" وڃ پر، آهين ظاهر تون ذاتي.
(1148)

ايئن اٿائين، ته پاڻ نه "آڻج" وڃ پر.
(مالڪوس)

آڻيو: وٺي اچيو ڪٿي اچيو.

آهي "آڻيو" اوڏا، ٿووير وھاري وٺ پر.
(نوري)

آوازي: وڃندڙ آواز ڪندڙ آواز واري

ڳالهه نه سمجهيئي سا، "آوازي" انا الحق جي.
(وحدت نامو)

آوڙي: پسند پوي وٺي، پيارو لڳي.

"آوڙي" عام نه اُن ڪي، جي سينڌائي سڃڻ.
(وحدت نامو)

آه: آهي جو مخفف.

آچيا اول "آه"، پوءِ ٽڪٽ جو پنڌڙو.

(وحدت)

آهان: (آه جو جمع) آهون، دانهون، فريادون، ڏک ۽ سور ۾ اندر مان نڪتل آواز.

والي ورائي وري پنيور ڏي سٺي اسان جون "آهان".

(641)

آهري: آرسِي، آئينو.

جيئن "آهري" ۾ منهن وجهي، پاڻهن پسن بر حال هي.

(160)

آهن: واحد آهو = هرڻ، هرڻن، مرگهن.

"آهن" ۾ اچي پئي، چونگن سنڊي چال.

(سارنگ)

آهون: دانهون، گؤڪون، پتون، تڪليف دوران اندر مان نڪتل آواز.

سٺي موٽ سڄل جون، آريائي تون "آهون".

(سٺي)

وڙه ويا گذري هن عاشق "آهون" ڪئي.

آهيڙو: شڪار.

آهيڙي: شڪاري ماري

آهيڙياڻي: آهيڙي جو مٺو، گهٽ ذات، گولي، ٻانهي.

شان سيد تنهنجو شهنشاهي، آهيان مان "آهيڙياڻي".

(نماڻو فقير)

آهڙي: (مصدر: آهڙڻ = وڻڻ) وڻي، پسند پوي

آڪين عام "آهڙي" توکي، جاني ڏنو جن.

(436)

آئي: ماء، امڙ، جيگل.

آئين: اوهين، توهان.

هن سورن آه سڻي، "آئين" ٿيون ڏوراپا ڏيو.

(مارئي)

آيام: مون کي آيا.

منهن ڏيئي "آيام"، جبل جهاڳڻ ڪڍج جا.

(سڻي)

آيت: قرآن پاڪ جو پورو جملو.

هن حديثن ڪين ڪي، نه پر "آيتن".

(وحدت نامو)

آيل: آئي، اي امڙ، اي جيگل، منهنجي ماءُ، عورتن جو لقب.

لاهو تي هن لوءِ، "آيل" آهن اڄ پي.

(پورب)

"آيل" اولائيين، ٿو ڳالهائي ڳجهه پر.

(مالڪيس)

"آيل" آڏوتن جو آهي گنگا ۾ گذران.

(1286)

آيوم: فعل سان / م / پڇاڙي آئي ان مان / مون کي / معنيٰ ورتي اٿس.

نئون لکيو "آيوم" پريان سنڌي پار ڏانهن.

(مرغ نامو)

باري برهه بلوچ جو اديبن! سير "آيوم".

آيون: مليون، پهتيون، رسيون.

آڏوتن "آيون" خير ان ڪا ڪس جون.

(پورب)

“۱”

آباڻاءُ: آباڻا لفظ سان // پڇاڙ ملائي ”وٽان ۽ کان“ معنيٰ ورتي وئي آهي. آباڻن وٽان.

جن آير ”آباڻاءُ“ ماڻهو موٽائڻ جو.
(مارئي)

آبتر: بدتر، گهٽ، خراب.

”آبتر“ ڪيائون پاڻ کي. پسڻ لئي پرين.
(وحدت نامو)

آبدُ: اهو زمانو، جنهن جي پڇاڙي يا حد نه هجي، اهو وقت، جنهن جو ڪوانت ڄاتل نه هجي، هميشگي، (ضد) ازل.

روز ازل ڪئون ”آبد“ تائين. آءُ گچيءَ منجهه ڳائي.
(1046)

آبر: ڪُڪرُ.

سُورِيءَ سارو ”آبر“ ۾، لوئين ڪين لڏو.
(وحدت نامو)

آبرُ: ڪڪر، بادل، ميگهه.

جڏهن ٿيا ”آبر“ تڏهن، روجهن ڳاٽ مٽي ڪيا.
(روجهين)

يا ته چشمو آهيان، جو ”آبر“ ڀريو آءِ.

آءُ آفتاب ”آبر“ ۾، پر لائق ڪين ٿين.
(وحدت نامو)

ابراهيم اڏهم: ابراهيم بن اڏهم بن منصور بلخي جو جنم 166ھ/782ع ڌاري مڪي شريف ۾ ٿيو. هيءُ مشهور مسلمان صوفي بزرگ

تي گذريو آهي. بلخ جي اميرزادن مان هو پر جڏهن طبيعت ۾ زهد ۽ فقر جو غلبو ٿيس ته. گهر ٻار ڇڏي دنيا کان الڳ ٿي ويو ۽ اوني ڪپڙا پائي سمورو وقت رياضت ۽ سير سفر ۾ گذارڻ لڳو. سنيان ثوريءَ ۽ فضيل بن عياض کان فيض ورتائين. تصوف ۾ تمام وڏو درجو ۽ رتبو حاصل ڪيائين. هن 894ھ ۾ وفات ڪئي. سچل سرمست پنهنجي شعر ۾ ذڪر آندو آهي.

حضرت ابراهيم (عليه السلام): مشهور پيغمبر مڪوري جو نالو قرآن پاڪ موجب سندن والد جو نالو آذر هو. حضرت ابراهيم (عليه السلام) قديم ڪلداني سلطنت جي هڪ وڏي شهر (ڏکڻ عراق) ۾ ٻه هزار هڪ سئو سال قبل مسيح ۾ پيدا ٿيو. هڪ سئو پنجهتر سالن جي عمر ۾ وفات ڪيائين. روايت آهي ته حبرون (فلسطين) ۾ دفن ڪيو ويو. سندس نسبت سان انهيءَ شهر کي "الخليل" چوندا آهن. سندس قوم ستارن ۽ بتن کي پوڄيندي هئي. جڏهن هن تبليغ شروع ڪئي ته وقت جي بادشاهه نمرود کيس ساڙڻ جو حڪم ڏنو. پاڻ قربانيءَ لاءِ تيار ٿي ويو. خدا جي رحمت سان باهه ٽڌي ٿي وئي ۽ پاڻ سلامت رهيو. ان کان پوءِ فلسطين ڏانهن هجرت ڪيائون. جتي بيت المقدس جو بنياد وڌائون. قرآن مجيد ۾ سندس ذڪر پنجڻهه جاين تي آيو آهي. سچل سرمست به سندس ذڪر آندو آهي.

ڪاٿئين نمرود "ابراهيم" ٿي. ڪيئي بيڪ بنائين ٿو.
(547)

ڪڏهن نمرود هوس. "ابراهيم". وڃ آتش پاڻ وڃيائيم ٿي.
(1193)

آبرو: اک جي مٿان وارن جي ڪمان. ڀرون

قوس قزح ڪمان. "آبرو" عجيبين جا.
(پيروي)

"آبرو" ڪش ڪمان. مارن ٿا محتاجن کي.
(پيروي)

"آبرو" ڪُنڊا قريب جا. وار ڪُنڊا ڪارا.
(پيروي)

ابواب: ڍل جي وصولي مان حاصل ڪيل رقم، لوازم.

مياڻيون معافي ٿيون، نه ”ابواب“ نه انگ
(نوري)

ابوبڪر: (حضرت ابوبڪر رضا) قريش جو سردار ۽ ڪائنات جي ڪارڻي جو پھريون رفيق ۽ پھريون خليفو هو. 11ھ/632ع ۾ خليفو ٿيو.

”ابوبڪر“ ۽ شاھ عمر، عثمان علي،
حسنين پاڪ سان يقيني ٿي، سندن گولو
الله جو آهي اعلام.

ابدا: ابد کان، شروع کان، روحن جي پيدا ٿيڻ واري ڏينهن کان.

ازلا ”ابدا“ عجائب جهڙي، مي اها مخموري
(گجري)

اُٻاڻڪو / اٻاڻڪو: (مذڪر) غمگين، دلگير، اداس، ويڳاڻو، اڪيلو.

اچڻ ٻاجهون تانهنجي، آهيان ”اُٻاڻڪو“ آئين.
(مالڪوس)

”اُٻاڻڪو“ آهيان گهڻو توريءَ پرين پرديس ۾.
(مالڪوس)

اُٻاڻڪي: (مؤنث) ويڳاڻي، اڪيلي، فڪر مند، سڪايل، منتظر.

انئي پهر ”اُٻاڻڪي“. انهن ريءَ آئون.
(مارئي)

انهن لڳ لڇان، گهڻو آءُ ”اُٻاڻڪي“.
(مارئي)

اُٻاڻو: ويڳاڻو غمگين، پريشان.

عمر ”اُٻاڻو“ آه مون، جو دم تنهنون ڌار.
(مارئي)

آبائون: اداس، غمگين، حيران، سڪ جو جذبو اندر جو اڌمو.

پريان ريءَ مرتيون، آهيان ”آبائون“.

(1042)

هيس جنين ڪاڻ، آءِ آيل ”آبائون“.

(1012)

آپيچند: نٿي جو هندو سونارو هو. آلهڙ هو. جڏهن سرمڊ مير ستر ڪندو سنڌ ۾ آيو ۽ نٿي شهر ۾ هڪ ڏينهن انهيءَ ڇوڪري کي ڏٺائين ته، پهرين ئي نگاه ۾ عقل ۽ حواس وڃائي ويٺو. ڪاروبار کي ترڪ ڪري پنهنجي سوناري محبوب جي دروازي تي اچي دونهين دڪائي ويهي رهيو. کيس آپيچند سان ايتري ته الفت هئي جو هڪ ڏينهن، جڏهن ڪانئس پڇيو ويو ته، تنهنجو خدا ڪير آهي؟ ته ورائيائين: آپيچند.

سرمڊ کي آپيچند سان غير معمولي محبت هئي. انهيءَ محبت رنگ لاتو ۽ آپيچند به متاثر ٿيو.

سرمڊ، جڏهن دهلي وڃڻ جو ارادو ڪيو ته آپيچند به ساڻس گڏ هليو. دهلي ۾ سرمڊ عشق ۾ ايترو ته محو ٿيو جو بنا لباس جي رهڻ لڳو. وقت جي بادشاهه شاه جهان ملن جي فتويٰ وٺي کيس شهيد ڪرايو ته ”آپي چند“ به اتي موجود هو. انهيءَ کان پوءِ سندس ڪو احوال نه ٿو ملي. آپيچند بابت سچل سرمست جي ڪلام ۾ ذڪر ملي ٿو. خاص طرح فارسي شعر ۾ ذڪر ملي ٿو.

خاص خدا ودي پاڪ خداوند گاهي ”آپيچند“ هي

گاهي شرف بو علي، گاهي ”آپيچند“ هي.

آپي / ايو: رياست بهاولپور ۽ ملتان واري ايراضي کي ايو چيو ويندو هو.

”آپي“ کي آبيندي، لڏئون سنڌڙي سار.

(سارنگ)

آپيون: بيٺيون، ڪڙيون.

روجهون رڻُ ياد ڪيو "اڀيون" رڻُ رڻ.
(روجهن بابت)

اُتاءُ: تان. مٿان.

روجهڻين "اُتاءُ"، لنگهيا اوسر ڏينهنڙا.
(روجهن بابت)

اُتائون: (اتو/ لفظ سان/ ٽون/ ضميري پڇاڙي ملائي مفهوم کي ڀرپور
انداز ۾ بيان ڪيو ويو آهي). چيائون. آڪيائون.
ائين "اُتائون". ته هن ڏڙ ڏريجو ناه ڪو.
(مارئي)

آيا قاصد ڪيچ جا، ائين سومون "اُتائون".
(1042)

ايئن "اُتائون" ته گڙ آسين نه گڏيا.
(سرپور)

الفقر فحري الفقر مني. اي "اتو" عجيب.
(وحدت نامو)

اُتائين: / اتو = چيو/ سان ضميري پڇاڙي/ ٽين/ ملائي ويئي آهي)
چيائين.

ائين "اُتائين" ته هي جر چيري نه جهليان.
(پيروي)

ائين "اُتائين". ته پاڻ نه آڻيج وڃ ڀر.
(مرغ نامو)

اُتو: (مصدر اُتو = چوڻ) چيو زبان سان اقرار ڪيو ڳالهائيو.

الفقر فحري والفقر مني. ائين "اتو" عجيب.
(وحدت نامو)

اُتھين: (ظرف) اُتي، انهيءَ جاء، انهيءَ هنڌ، تنهن جاء.

سچل چوي ”اُتھين“، تون قابو رک قدم.

(111)

بيو ڪو وڃي ”اُتھين“ ڪاڀرين ري ڪير.

(پورب)

اُتھين: (ظرف) اُتي، ان جاءِ تي، ان ماڳ تي، هتي.

جسم ڇڏي هل ”اُتھين“ ٿي رهبر مٿي راه.

(11)

اُتي: انهيءَ جاءِ تي، ان ماڳ تي، مٿان.

سوريءَ ”اُتي“ صابري ڪيو ڇيڇ ڇڙمن.

(وحدت نامو)

اُتڪ: رنڊڪ، رڪاوٽ، اڻ بندش جهڙ.

عاشق ٿي آيا، اُتڪ جي ”اُتڪ“.

(پيروي)

اُتيڇ: ميو (ڪڪرن جا)

ڪالھ ڏنا هئم اُپ پر، اُتڪ ۽ اُتيڇ.

(مارئي)

اُنايو: ڪنيو چايو.

باري باربره جو آدم سر تي ”اُنايو“

اُئي پهر: ڏينهن رات، چوويه ڪلاڪ، هڪ پهر تن ڪلاڪن جي برابر آهي.

سي اڃ ڪيا وڻن خماز پر، ”اُئي پهر“ اڻوٺ

(نوري)

”اُئي پهر“ اهاڻڪي، انهن ريءَ آئون.

(مارئي)

”اَلَيْهِ يَهْتَزُّ“ عجيب ڪي، ڪنڌ اونڌي اورن.

(وحدت نامو.)

اُئي: مينهن وسڻ کان پوءِ

وَيَنْ ذُولُ وِجَاءٍ، ”اُئي“ آچي گڏيون

(روجهن بابت)

اثبات: نفِيءَ جو ضد، حق جي ذات جي تصديق، حقيقي وجود جي

تصديق، صوفياڻو اصطلاح آهي، جيڪو تصوف جو بنيادي

جزو ليکيو وڃي ٿو. صوفي، ”طيب“ ڪلمي کي ٻن حصن ۾

ورھائن ٿا. پھرين حصي کي ”نفي“ ٻئي حصي کي ”اثبات“.

چون ٿا. اثبات جو مقصد، فقط هڪ ذات مطلق جي وجود جو

اقرار ڪرڻ آهي، اقرار ھاڪار.

نفي ۽ ”اثبات“ ڪٿون، پري خيال پيو.

(وحدت نامو)

الله آهي ”اثبات“ اصل ڪٿون لاڳي ڪاڏي لاهيان

(199)

لا ڪي لاهي نفي ڪيوسي. الا لله ”اثبات“.

(375)

آپار: بي شمار، بي انداز، بي حد، بي انت.

مون ۾ عيب ”آپاز“، سڄڻ تنهنجي ٻانهڙي آهيان.

(مسن 188)

آپارين: (واحد، اپار) ججهيا، اٿاه، گهڻا، بي شمار، بي انداز.

عيب اسان ۾ آهن، ”آپارين“، اهي ڀلا ڪيئن ٿو پائين.

(مومل راتو)

اُپت: اُپٿار ڪول.

عيب ڏسي عامن جا، ڪيائين ڪان "آپت".
(نوري)

آپتي: (مصدر: آپتن = ڪولڻ) ڪولي، پٽي، ظاهر.

اڪيون "آپتي" جي ڏسين، تا هاڻي آهي هر جاءِ.
(7)

آپر: گهڻو ججهو جام، آڀار.

چڇي ڪي ڪيءَ تار جي، سي "آپر" عطوري
(نوري)

آپرن: (آپرن) مٿي چڙهن، مٿي ٿين.

پاڻي "آپرن" نه ڏئي، هڪ ويرون ٻيو واءِ.
(255)

اُجار: (مصدر: اُجارڻ) ڌوئي صاف ڪرڻ، اڇو ڪرڻ.

صيقل سان ٿنا، ڏڪر جي، اندر قلب "اُجار"

اُجارو: روشني، نور.

آه سڄوءَ جي سرتيون، اهو اڪين جو "اُجارو".
(1191)

اُجاريون: اڇو ڪريون، صاف ڪريون.

ڪانهي ڪان ڪٽڻ جي سڄل ڪي،
آتن دوست "اُجاريون" هليو ويو.
(سڄل جو ڪلام، ص: 221)

اُجائي: (صفت) اڪارتو، فضول، رائگان، بيڪار، غير ضروري

هي جوين جواني، آيل "اُجائي" گذري
(سنڌي)

عمر "اُجائي، گذري ڪيئي جوين جاڙ

آجايَا: (اُجايو جو جمع) غير ضروري، بي سود

پنهر پنهوارن ريءَ ڪيئن ٿي گهارين، عمر سان ”آجاياءَ“
(مارئي)

آجڙوار: بڪريون ڌاريندڙ بڪرا مالوند.

هڻي ويٺا پڪڙا، هٿ سڪ ٿي ”آجڙوار“.
(مارئي)

آجل: موت، تقدير، قضا.

آجوڳ: نامناسب، غير واجبي.

آجهاپي: جهوپڙي آجهو پونگي، گهر، ڍڪ.

”آجهاپي“ ڪا آڏو. وسڻ کان اڳي وڃي.
(سارنگ)

آجان: ان جان، آڻ سونهون، ناواقف.

پرين ڏسج پاڻ ڏي آهيان آ، ”آجان“.
(978)

تون ئي ڄاڻندڙ سڀڪي ٿئين ڪيئن ”آجان“.
(1249)

آجهن: (واحد: آجهي) اڪلن، نڪرن.

ناهه ويڇاريءَ وس، جو واکا واک نه ”آجهن“.
(سئي)

آجهاري: آجهي ۾، آجهي هيٺ، سهاري آسري تي.

هيڙي جن جي هيءَ ”آجهاري“.
(سئي - جهولڻو)

آجهڳ: نه جهڳڙو جهڙو اونهو عميق، بي انت، بي حد.

هيرا ۽ ياتوت پيا، اڄ انهن وٽ ”آجهڳ“.
(نوري)

آجهل: آڻ جهل، جيڪا جهلجي نه سگهي.

سڻهي گهڙي سِير ۾ آڻي عشق "آجھل".

(318)

سچل سرفراز ڪيو آڻي سو عشق "آجھل".

(305)

آجھلا: آجھل، اڻ جھل، بي چا، بي ڊپا.

عاشق اُت "آجھلا" سر ڏين ٿا سٺ ۾.

(پيروِي)

آجھو: گهر، پناهه، سهارو.

نه اولو آسرو نه ڪو اوڻ "آجھو".

(سارنگ)

آجانڪ: اوچتو.

هت قسمت قيد الما، جي، هيءُ "آجانڪ" آندي

(مارئي)

اُچُ: سولو دستور موجب.

ويا نذر کان نڪري اولي رات "اُچُ".

(1111)

آچيچ: هاڻي اڃ.

مون کان ٿئي نه پنڌ، آري جاما "آچيچ" تون.

(سني)

آچا: تمثيلي معنيٰ موجب "آچا وار".

عمر آجائي گذري "آچا" ٿيا اظهار.

(سني)

اُچُت: ثرُت، جهٽ پٽ، مالڪ، جلد، تڪڙو.

"اُچُت" آنا الحق جي. پلي انهيءَ تنگيا.

(193)

آجھلايو: (مصدر آجھل) سڻيو ڪئي ڦٽو ڪيو.

”اچليو“ انهن ڏي وجهي، سون رُپو روڻيون.
(نوري)

احتراف: ساڙ مڇ (باهه جو)

عشق ناز ”احتراف“ آڻو هئي هئي سڀ هلاڪي.
(183)

عشق ناز ”احتراف“، فائق هيئن فرمايو.
(128)

احتياج: لور گهرج، طلب، ضرورت.

انهن جو ”احتياج“، ٿو تماچي ڪيڏو ڪري
(نوري)

لاڻئي پنهنجي لطف سان، اسان کئون ”احتياج“،
(نوري)

احد: هڪ، اڪيلو، يگانو، هڪ ئي هڪ، الله پاڪ جو صفاتي نالو.
پروردگار.

”احد“ احمد صورت ساڳي، سر پنهي جو سوئي.
(نماڻو/گجري)

”احد“ منجهارون سڏايئي، هيئن تان پاڻ اصل.

احديت: هيڪڙائي، صفت ۾ اڪيلائي.

پيائي ٻانهپ ڇڏ، آءُ تون ”احديت“ ۾.
(وحدت نامو)

احسان: ٿورو مهرباني، نوازش.

آڻو تي ”احسان“ ڪري ڪلامن سان ٿو.
(مالڪوس)

احمد: ڪائنات جي ڪارڻي حضرت محمد جن جو هڪ صفاتي

نالو. روايت آهي ته حضرت آمنه رضه جي پيٽ مبارڪ ۾ رهڻا ته ان وقت کين حڪم ٿيو هو ته هو انهيءَ بالڪ جو نالو "احمد" رکي. احمد لفظ جي لفظي معنيٰ آهي: ساراهيل واکاڻيل سچل سرمست، پاڻ جو نالو مبارڪ آڻي همه اوست جو فلسفوءِ تاريخ بيان ڪئي آهي.

ڪاٺين عيسيٰ، ڪاٺين "احمد"، ڪاٺين هنومان.
(آسا)

ڪاٺين "احمد" بلا ميمي، ڪاٺين هنومان.
(1250)

احد "احمد" هيڪڙو ناهي لک هزار.
(13)

واحد وحي موڪليو، "احمد" آڪيو ايئن.
(پيروي)

اختيارُ: قدرت، اجازت.

سارو ڪم سچل جو، اُهي انهن جي "اختيارُ".
(1044)

اخفا: صوفين جو ستون اطوار، هن جو اهڃاڻ چوڻي آهي. (صفت مخفي، ڳجهو پوشيده)

اُڀر "اخفا" ناه ڪو طالب کي تڪرار.
(وحدت)

اخلاص: سچائي، خلوص، نيڪ نيتي.

ڪو وجهه صاحب سومرا! انهن سان "اخلاص".
(مارئي)

ٽن سان سمي ڄام جا، ٿيا ايڏائي "اخلاص".
(نوري)

اُدا سن: (واحد، اداس) غمگين، بيزارن، منجهيلن.

هيها ت هيها ت، اها عادت "اُدا سن".
(وحدت نامو)

اُدا سين: (مؤنث) غمگين، بي قرار، پریشان.
سُن ٿي ساڻي آهيان "اُدا سين" محب بنا هت ماندي
(285)

آڏب (1): مان، سليقو، بندش، پردو، حجاب.
جي "ادب" کان نڳڻا، سي ٿي ٿيا الله
(وحدت)

ادب (2): سانگو، لحاظ، فضيلت، مروت.
"ادب" آتڪي اوڻ، اوڻ ته، اڳاهون ٿئين.
(وحدت)

ادراڪ: عقل، سمجھ، بوجھ.
اُديس (1): پرڏيهه، پرديس، ڌاريو.
اُديس (2): اداس، بي قرار.
اُڌل: اُسريل، وڌيل.

هئا "اُڌل" جهانگي جي، تن سانگن ڪو سانگ پيو.
(مارئي)

آڏو پنڌ: هڪ قسم جي چادر ٻڌڻ جو طريقو. مهاڻا چادر جو هڪ ڇيڙو
پويان چيلھ سان ٻڌندا آهن ۽ ٻيو ڇيڙو ڪلهي جي هڪ
پاسي تان ورائي اڳيان آڻي چيلھ سان ٻڌل ڇيڙي سان اهڙيءَ
طرح ٻڌندا آهن جو پٺي پويان گودو يا ڳنڌڙي ٺهي پوندي آهي.
انهيءَ گودي ۾ مهاڻا ۽ مهاڻيون (مرد توڙي عورتون) گهر ۽
ڏوڏيون پٽيندا ۽ لوڙهه ڪيندا رکندا ويندا آهن. جڏهن گودو
پر جي ويندو اٿن، ته پاڻيءَ مان نڪري ٻاهر ڪنهن ٿانِيڪي
جاء تي اچي گودو خالي ڪري وري ٻيهر گودو ڀرڻ ويندا آهن.
لنگوٽ.

گڏيو ڪالورا، ٿي آندائون "آڏيند" ۾.
(نوري)

آڏين / آڏين: مسڪين، محتاجن، نڌڻڪن، عاجزن.

آسرا "آڏين" جا، آهن منجهه الله
(آسا)

آڏي: اهو ڪاٺي جو ٽڪر، جنهن تي گاهه ڪتر ٿئي يا وري گوشت وغيره وڍيندا يا قيمو ڪندا آهن.

آڏيائون: (مصدر: آڏڻ) ٺاهيائون، جوڙيائون، تعمير ڪيائون.

پڪا پانور ڪنڌئين، نيئي عمر! آڏيائون.

آڏيون: (مصدر آڏڻ = جوڙڻ) جوڙيائون، تعمير ڪيائون.

تنهنجي اچڻ جي ڪاڻ مون جايون سي اڪڙين ۾ آڏيون
(470)

ارادت: ارادو، مرضي، خواهش.

نهر فراست، عقل ارادت، نينهن بنا ناهي
(مالڪوس)

ارباب: (رب جو جمع) مالڪ، صاحب.

عشق آهي ارباب، تقوي طاعت رعت تنهنجي
(154)

آرتو: ڳاڙهو رت، رت گاڏڻان ڳوڙها.

جبل هار نه جڙ، "آرتو" اڪڙين مٿن.
(سئي)

هاريون! نه هارين، "آرتو" اڪڙين مٿن.
(سئي)

"آرتو" اوتي آڏيون، موٽيون ڏسي ماڳ.
(سئي)

ارڙا: ڏنگا، وروڪڙ.

آڙي تن جا آڙانگا "ارڙ".
(سئي - جهولتو)

ارڙيون: ڏنگيون.

لڙهيون ونگڙيون وهن، اوياريون ارڙيون

سونهن مالھ تي چوڌاريون
(848)

ارزان: سھانگو، سستو.

ارض: زمين، ڌرتي، پونءِ.

آرمان: تمنا، خواهش، افسوس.

آءُ ڪيئن ۾ "آرمان"، ههڙو هوت وساريان
(سئي)

انهي ۾ "آرمان"، ساهه وڃي ٿو سرتيون
(سئي)

آرواح: (روح جو جمع) روحن، سنڌيءَ ۾ واحد تي ڪم اچي ٿو.

اديون هن "ارواح" کي، تاسف ڏنو ٿين.
(1121)

آروڙ: ڏير، ڍڳ، آنباز، گنج.

ناپي ۽ ڌٽ جا آڙيو ڪن "آروڙ"
(نوري)

آڙانگي: مشڪل، اويڙو، زوراور.

اوچتي ارڙجي وئي، دل "آڙانگي" يار سان.

آڙينگ: هوڏي، بي پرواهه، ضدي.

پٽ اوڏين "آڙينگ"، سي سمي جي سهاڳ تي
(نوري)